

УДК 001:63 (477) (082)

Філіпович Є.О., Філіпович Ю.Ю.

РОЛЬ І МІСЦЕ РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ В ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Частина 2

Постановка задачі. Якщо під час викладу історичного шляху НУВГП раніше і донедавна Технічне товариство і згадувалося побіжно чи скоромовкою, то про Сільськогосподарський Науковий Комітет України мало хто не тільки знав, але й чув.

Дослідження проблеми. Передусім, 20-ті рр. ХХ ст. змальовувалися в плані подолання розрухи, налагодження та нормалізації життя, одним словом, до уваги бралася здебільшого зовнішня сторона картини епохи. Дослідження цього періоду ще й сьогодні залишається проблемним. Не тільки тому, що в 20-х роках навчальний заклад постійно зазнавав усіляких реорганізацій та перенайменувань, що документально-архівна база розпорошена по численних архівних установах та фондах, що суспільно-політичні процеси в країні значною мірою здійснили докорінні зміни в системі науки та освіти, і розібратися в обстановці тих років під силу тільки за умов вивчення багатозарового і різностороннього пласту матеріалу.

Величезною допомогою в дослідженні 20-х рр. ХХ ст. стали опубліковані книги із серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Завдяки діяльності Центру історії аграрної науки при Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці УААН, заснованого і очолюваного з 2001 року професором Віктором Анатолійовичем Вергуновим, в світ вийшли десятки томів з історії вітчизняної науки і техніки. Збірник документів і матеріалів — книга 14 — про Сільськогосподарський Науковий Комітет України (СГНКУ) містить яскраві свідчення, котрі дещо орієнтують в дослідженні історії нашого ВНЗ в ранньому Київському періоді (з початку 20-х до 1941 р.) [7].

Перед оформленням експозиційних вітрин раннього Київського періоду довелося на тривалий час «засидітися» над вивченням матеріалів (переважно фото, персональні документи випускників тих років, праці вчених навчального закладу за даний період, деякі особисті речі), що були вже наявні в музейних фондах. Рівненський облдержархів у своїх фондосховищах містить лише де-

щицю документів про 20-ті роки ХХ ст. Тому стало зрозумілим, чому подавали тільки зовнішню сторону історії, розписуючи її так, наскільки вистачало фахової підготовки у того чи іншого завідувача музеєм, ще й з огляду на вимоги ідеологічної пропаганди.

Основний виклад. Співставлення малочисельних відомостей з наявної архівної бази даних із зазначеними прізвищами вчених СГНКУ у 14 книзі, виявило, що ряд вчених з Наукового Комітету були викладачами нашого навчального закладу під час раннього Київського періоду історії. Їхні постаті відразу виокремилися із загалу, набуваючи рельєфності і виразності.

По-іншому тепер приходить розуміння і сприйняття буму «кування наукових кадрів», починаючи з другої половини 20-х рр. З кожної віньетки випускників можна виділити по кілька вихованців, які вже в 30-х становитимуть значну частину професорсько-викладацького складу інституту, стануть науковцями численних науково-дослідних установ, великими вченими країни. Це результати праці як викладачів так і науковців, в т. ч. і з списку СГНКУ.

Процес творення вищої школи нового типу в радикально інших суспільно-історичних умовах не міг розпочатися з нічого. Процес одухотворили вчені, які за покликом серця взялися до справи. Вони були носіями тих кращих традицій, які були ними успадковані в період свого формування та становлення, і які допомогли сягнути висот власних досягнень. Зразки чесності, об'єктивності і одержимості в науково-педагогічній діяльності — це ті взірці, які справляли вплив на студентів, котрі прийшли навчатися у своїх наставників.

Поки що не має такої можливості точно назвати конкретний термін роботи того чи іншого вченого зі студентами нашого навчального закладу. Та й доволі широкий спектр охоплення усіх постатей викладачів через роздрібнення цілого навчального закладу на частини: правонаступниками історії в даному періоді можуть виступати і НУВГП, який іще на зорі свого розвитку був закладом аграрного типу, і Сільськогосподарська Академія.

Навчальні програми і плани технікумів, які почали самостійно існувати після розформування Київського сільгосптехнікуму, значною мірою дублювали один одного. Різниця була лише в кількості годин з того чи іншого предмету.

А, оскільки Радянська влада лише бралася до підготовки викладачів в інститутах та технікумах, рівень відповідної фахової підготовки якісно могли здійснити тільки «старі царські спеці». В малочисельних технікумах (до 200 студентів всього контингенту) викладачеві годин до ставки не вистачало. Доводилося за сумісництвом викладати в кількох навчальних закладах одночасно. Траплялося й таке, що ту чи іншу дисципліну або курс мав вести тільки науковець зі званням та вченим ступенем. В такому випадку для викладання запрошувався вчений, котрий у навчальному закладі також числився, як сумісник. В переважній більшості на ту пору жодний з технікумів у своєму житті не мав професорських посад.

За таких обставин члени СГНКУ і стали нашими викладачами:

Олексій Євген Венедиктович — Член Вченого Комітету, в.о. фахівця Лісової Секції з 01.01.1919 р.

Данилевський Микола Іванович — Заст. члена Президії, в.о. Вченого Секретаря і Зав. секції метеорології з 1919 р.

Щоголів Іринарх Володимирович — Зав. Зоологічної Секції з 01.01.1919 р.

Левченко Федір Іванович — Секція Ґрунтознавства, Завідувач підсекції угнонь з 03.04.1920 р.

Крім того із СГНКУ працювали:

1. Вотчал Євген Пилипович — Член Вченого Комітету, в.о. фахівця Лісової Секції з 01.01.1919 р.

2. Душечкін Олександр Іванович — Помічник Зав. секції Дослідної Агрономії з 01.07.1920 р.

3. Зеров Дмитро Костевич — Стипендіат Ботанічної Секції з 16.03.1920 р.

В списках членів СГНКУ за 1923 рік зустрічаються прізвища академіка Е. В. Оппокова, професора О. П. Чорного, інженера С. Ю. Краснітьського, П. Завістовського, а в 1927 р. — К. Божко, Д. Г. Віленського. Керуючись статутом СГНКУ, його члени не тільки в науковій, а й у громадсько-педагогічній діяльності розвивали різноманітні методи і форми роботи зі студентами для заохочення їх займатися науково-дослідною справою. Відомо, що коли при СГНКУ розпочалася робота по складанню та видавництву термінологічних словників, студенти нашого навчального закладу були кореспондентами комітету, і надсилали свої повідомлення в Інформаційне бюро установи. Випускник меліоративного технікуму О. Панадіаді також брав участь в даній акції, і в 70-х рр. навколо цього факту було створено міф, ніби-то Панадіаді є автором термінологічного словника для меліораторів. Хоча із документів книги 14 видно, що це був широкомасштабний Всеукраїнський захід, і міф про осібне авторство Панадіаді наказав довго жити.

Беручи до уваги те, що ще до подій 1917 року, найефективнішою формою пропагування та популяризації досягнень науки і техніки була організація виставок та музеїв, де наочно демонструвалися найкращі зразки вершин досягнень аграрної галузі (і не тільки), в стінах навчальних закладів також створювалися колекції посібників для навчальних цілей, які згодом використовували для оформлення класів-музеїв. Гурткова робота цього плану допомагала забезпечити наочністю лабораторії та кабінети.

У 1922 р., звітуючи перед Наркомземсправ, Київський сільгосптехнікум у розділі «Об учебной и научной жизни» по меліоративному відділенню зазначав: «а) Кабинеты, нуждающиеся в пополнении. 3. Ботанический и при нем трудовая мастерская ботанических учебно-вспомогательных коллекций для собственных надобностей учебного заведения. ПРИМЕЧАНИЕ. Коллекции выставлялись на выставках.» (ЦДАВОВУ, ф.166, оп.2, спр.1081, арк.39).

Далі в тому ж документі сказано, що при кабінеті мінералогії, кристалографії та Ґрунтознавства (завідувач — Левченко Федір Іванович) було започатковано збір колекційного матеріалу для геологічної колекції.

Робота продовжувалася. І в документі (РОДА, ф.1188, оп.1, спр.8, арк.255) зустрічаємо в тексті звіту зав. кафедри геології і гідрології КГМІ А. В. Огієвського за 1938–1939 навчальний рік наступне: «Заведуючий кабинетом проф. А. Е. Зеленко організував в кабінеті виставку музею геологических коллекций. При чтении им курса геологии и гидрогеологии — это большое подспорье в работе общепитутского научно-технического кружка. В пополнении коллекций образцов принимают участие студенты (під час геологічної практики на II курсі — *прим. авт.*). Таким образом частично решается проблема подготовки учебных пособий для практических и теоретических занятий по курсу дисциплины.»

Даний стиль роботи, як давня і випробувана часом традиція класичної науково-академічної школи, запроваджувався повсюди і приймався послідовниками, як найдієвіший засіб навчання.

Як підтвердження — документ за 1923 рік «Звітна анкета Одеського землемірно-меліоративного технікуму» (ДАОО, ф.150, оп.1, спр.450, арк.187):

«V. Общие сведения учебно-научной жизни.

д) Строительный музей.

Силами студентов техникума положено начало созданию строительного музея при техникуме. Собраны коллекции древесных пород, каменных материалов, гвоздей, болтов и т. д. Приступлено к изготовлению моделей буровой вышки, копра для забивания свай, шлюза и друг.»

Київський землемірно-впорядний технікум, після виділення його зі складу КСГТ у 1922 році, розмістили у одному із флігелів сільськогосподарського музею (територія сучасного Маріїнського палацу — *прим. авт.*), яким в той час завідував Г. Махів. Не виключено, що наочними посібниками для студентів були музейні експонати, студенти брали участь у масових заходах, організованих музеєм: публічні лекції, з'їзди, наукові конференції тощо. Це також давня і добра традиція — залучення глядацької і слухачької аудиторії з широких верств населення...

Фонди Музею історії НУВГП містять документальні свідчення випускників тієї пори про наукові експедиції, організовані їхніми викладачами. З матеріалів книги 14 видно, що то були завдання СГНКУ. Деякі прізвища керівників експедицій фігурують і в списках СГНКУ. Однак, потрібний час для обробки цієї та іншої інформації, підхід до якої матиме вже конкретну мотивацію.

На жаль, в повномірному масштабі розкрити глибше і ширше роль та місце СГНКУ в історії НУВГП поки що не має можливості. Тема потребує фундаментальних розвідок та різнобічного вивчення. Дана спроба торкнутися цього питання переслідувала мету з'ясувати факт замовчування приналежності декотрих вчених та викладачів нашого навчального закладу до СГНКУ. В документах інституту 30-их років на очі потрапляють прізвища небагатьох вчених-співробітників СГНКУ. На викладацькій роботі в стінах інституту їх залишаються одиниці: Данилевський, Красніцький, Віленський, Божко, Дущечкін. «1928 року більшовики ліквідували С.-Г.Н.К.У. як ніби-то «націоналістичну» установу; його інституції і працівників (чимало з них згодом репресовано)

частково перебрала заснована 1926 р. Всеукраїнська Академія С.-Г. Наук. Відтоді в СРСР існування С.Г.Н.К.У. замовчується» (книга 14, с.519).

Лише за років незалежності України стало можливим дізнатися правду. Логічним, до сказаного вище можна додати наступне.

До 1927 року ні в Київському інженерно-меліоративному технікумі, ні в Київському землевпорядному технікумі (рік об'єднання технікумів в єдиний навчальний заклад — Київський Меліоративно-Землевпорядний технікум) випусків не було. Навіть той самий О. Панадіаді, якому присвоїли в 70-х статус першого і єдиного випускника — був колишнім студентом землевпорядного технікуму, а захищав дипломний проєкт вже по темі меліорації. Про це свідчить музейний артефакт — фотокопія диплому (виданий Сільськогосподарським Інститутом Києва в 1930 р.) Та не про це мова.

Справа в тому, що, здавалося б, в реорганізованих закладах КСГТ, КІМТ, КЗТ мала б прослідкуватися наступність і прийнятність в роботі на всіх етапах їх перетворень. Отже, студенти, котрі вступали у 1920 році в КСГТ на меліоративне та землевпорядне відділення, через чотири роки навчання, мали б випуститися вже в 1924 році. Проте, цього факту ніде не зафіксовано.

В 1923–24 році СГНКУ також зазнав реорганізації, і поступово його інституції почали перебазування разом з людьми та майном до Харкова — нової столиці України. Дана подія не могла не позначитися і на роботі вищезгаданих технікумів. Адже фахові дисципліни викладалися вченими з СГНКУ. До цієї вагомій причини додається іще цілий комплекс причин, які становили клубок проблем в роботі навчальних закладів.

Загальна різюча збіднілість населення не давала можливості студентам вчасно розраховуватися за навчання, яке тоді було платним. Незабезпеченість студентів папером, письмовим та креслярським приладдям, утруднювала процес оволодіння знаннями. Брак відповідних підручників, їх мала кількість, труднощі з публікаціями праць вітчизняних вчених ставали на перешкоді в самостійній роботі студентів. Здебільшого, особа викладача виступала для студента в ролі «підручника», «посібника», «наукової праці». То аксіома, що коли нема наставника, то й немає школи.

Радянська школа в 20-х стояла на позиціях численних експериментів —дальтон-план, лабораторно-бригадний метод [8]. І хоча в Харкові більшість членів СГНКУ не «прижилася», викладачі після повернення до Києва продовжили знову свою викладацьку діяльність у вищезазначених навчальних закладах. Дипломні проєкти захистити змогли тільки ті студенти, які мали знання, а не лише гарні оцінки. За поширеним тоді лабораторно-бригадним методом, оцінка, зароблена бригадиром, виставлялася всім членам бригади. Достатньо в цьому переконатися, гортаючи наявні у Рівненському обласному архіві «Матрикульну книгу Київського землевпорядного технікуму 1920–1924 рр. (ф. 1188. оп.1-л, спр.1, 96 сторінок) та «Матрикульну книгу меліоративно-гідротехнічного факультету та Київського інженерно-меліоративного технікуму за 1925–1926 рр. (ф.1188, оп.1-л, спр.3, 93 аркуші). І закінчити навчання з довідкою (тобто пройти курс теоретичного навчання) — це ще не те, коли отримуєш диплом

інженера після захисту дипломного проекту. Процедура отримання диплому переносилася від одного до кількох років після закінчення навчання [1]. Отже, коли братися виводити статистику випускників, то матимемо дві графи — ті, що закінчили навчання, і ті, що стали дипломованими спеціалістами...

Висновок. Звичайно, роль членів СГНКУ в історії Київського періоду можна применшити, або й знівелювати, проте місце його є беззаперечним. Зважаючи, навіть хоча б, на перші розвідки в цьому плані

Література:

1. *Філіпович Є. О.* Дослідження витоків Національного університету водного господарства та природокористування / Є. О. Філіпович // Наукові записки. Випуск V. — Рівне: Перспектива, 2007.— С. 121–128.

2. *Вергунов В. А.* Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В. А. Вергунов // УААН, ДНСГБ.— К.: Аграрна наука, 2006. — 492 с.

3. «*Вся Одеса*» (адресная и справочная книга г. Одессы). Издание Л. А. Лисянского на 1910 г. (стр.366, 382, 389), на 1912 г. (стр. 55, 63, 362), на 1914 г. (стр.65).

4. *Григорій Москвич* Путеводитель по Одессь / Григорій Москвич. — 1888–1914.

5. *Из истории Киевского политехнического института* (Киевский ордена Ленина политехнический институт, Киевский областной государственный архив). — К.: Изд-во университета, 1961.- С.348–350.

6. *Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация. От начала до Великой Победы* / С. Г. Кара-Мурза. — Харьков: Книжный Клуб, 2007. — С. 209–216, 294.

7. *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. документів і матеріалів* / Під ред. В. А. Вергунова. — УААН, ДНСГБ. — К.: Аграрна наука, 2006.— 528 с.

8. *Педагогический энциклопедический словарь* // Научное издание «Большая Российская энциклопедия».- М., 2003.- С.29, 231.